

Nr 39.

Ankom till riksdagens kansli den juni 1924 kl. e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående lagstiftning om expropriation av jord såväl för bildande av nya jordbruk som för bostadsändamål.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft till lagutskott hänvisade motionen nr 97 i första kammaren av herrar *Lindhagen, Möller, Gustaf Nilsson* i Kristianstad, *Sandler, Olsson* i Göteborg och *Wigforss* samt motionen nr 178 i andra kammaren av herrar *Johansson* i Uppmälby, *Branting, Larsson* i Västerås, *Hansson* i Stockholm, *Thorsson, Eriksson* i Grängesberg, *Anderson* i Råstock, *Engberg, Sävström* och *Johanson* i Stockholm.

I motionerna, vilka äro likalydande, har yrkats, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt låta i överensstämmelse med de i motionen nr 87 i första kammaren framhållna allmänna synpunkter utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lag om expropriation av jord såväl för bildandet av nya jordbruk som för bostadsändamål.

A) *Expropriation för bildandet av nya jordbruk.*

Spörsmålet om expropriation såsom medel att skapa nya självständiga jordbruk upptogs redan av norrlandskommittén. I sitt den 27 oktober 1904 avgivna betänkande framlade denna bland annat ett förslag till lag för beredande åt enskilda jordidkare i Norrland och Dalarna av lämpliga odlingslägenheter. Förslaget avsåg att skaffa jordbrukssökande mark till upptagande av nya jordbruk, i främsta rummet genom frivilliga avtal. Om mark ej kunde erhållas på detta sätt, inträdde en expropriationsrätt, som utövades av Konungen. Skyldighet att avstå jord i sådan ordning skulle åligga bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, vilken icke hade sitt bo och hemvist å den fastighet, å vilken den till avstående ifrågasatta marken vore belägen, samt uppenbarligen besuttede fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen.

Två ledamöter av kommittén (herrar C. Lindhagen och J. Bromée) föreslogo en utsträckning av lagförslaget att avse expropriation av dels redan bestående bondelägenheter för upplåtelse till jordbrukare och dels av mark

Norrlandskommitténs betänkande den 27 oktober 1904.

för komplettering av utbrutna inägolotter i erforderlig mån med inägor, husbehovsskog, odlingsmark och bete.

Tre ledamöter i kommittén (herrar H. Claeson, F. Kempe och A. Lindman) reserverade sig mot varje expropriationsrätt för ifrågavarande ändamål under framhållande av att expropriationsinstitutet därigenom skulle föras utanför de gränser för denna rätt, som dittills till skydd för äganderättens helgd visligen varit bestämda för densamma.

*Riksdagarna
1909—1912.*

Frågan om expropriation för jordbruksändamål kom emellertid några år senare motionsvis under riksdagens prövning. Under åren 1909, 1910, 1911 och 1912 framfördes nämligen i andra kammaren medelst motioner förslag om att ytterst genom expropriation bereda dels torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare å enskilda domäner tryggad förfoganderätt över jordbruket med nödiga tillbehör och dels den jordlösa befolkningen jord till nya jordbruk å fastigheter, som voro av större omfattning, samt å fastigheter, tillhöriga bolag, föreningar för ekonomisk verksamhet eller enskilda spekulanter. Uti motionerna erinrades om norrlandskommitténs förslag till expropriation om bildande av nya jordbruk och angelägenheten, att detta förslags syfte lämpligen utsträcktes även till övriga delar av riket. Motionerna vunno emellertid ej riksdagens bifall.

*Riksdagarna
1913—1915.*

Vid riksdagen år 1913 framlade Kungl. Maj:t proposition med förslag till ny allmän expropriationslagstiftning. Då förslaget icke ifrågasatte expropriation för jordbruksändamål, hemställdes i två motioner om komplettering av förslaget i detta hänseende. Varken förslaget eller motionerna vunno riksdagens bifall.

Frågan framfördes ånyo i motioner vid senare riksdagen 1914 och riksdagen 1915, men vann ej heller då riksdagens anslutning.

*Jordundersökningen
den 30
december
1915.*

I sitt den 30 december 1915 avgivna betänkande angående jordförhållandena i Värmlands län hemställde jordundersökningens majoritet (herrar Lindhagen och Å. Ingeström), att frågan om social expropriation för jordbruk och bostadsändamål måtte upptagas till behandling samt lösas till förmån för en sådan rätts ernående i skälig omfattning under lämpliga former och för alla betryggande villkor, samt att, för den händelse en dylik lagstiftning inskränktes till vissa delar av riket, Värmlands län måtte i varje fall inbegripas i densamma.

En ledamot av jordundersökningen (herr C. Ros) förklarade sig icke kunna biträda förslaget, såvitt det avsåg expropriation.

*Riksdagarna
1916 och
1917.*

Vid riksdagen 1916 framlade Kungl. Maj:t åter förslag till allmän expropriationslag, vilket förslag i väsentliga delar överensstämde med 1913 års proposition i ämnet. Även vid detta tillfälle väcktes motion om den föreslagna lagens utsträckning att avse även expropriation för sociala ändamål. Riksdagen ställde sig emellertid avvisande mot både de i propositionen och motionen innefattade förslagen.

Följande eller 1917 års riksdag antogs det då ånyo av Kungl. Maj:t i väsentligt oförändrat skick framlagda förslaget till allmän expropriationslag samt avslogs en samtidigt väckt motion, däri påyrkats, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t hemställa om framläggande för nästkommande riksdag av förslag till social expropriationslag.

Då jordkommissionen den 29 november 1918 tillsattes, uppdrogs bland annat åt denna att verkställa utredning och avgiva förslag, huruvida och i vad mån tvångsavlösning av jord för tillgodoseende av jordbruksändamål utöver vad för det dåvarande vore stadgat borde på lagstiftningens väg genomföras. I anledning härav avlämnade kommissionen den 11 november 1922 två alternativa, med resp. I och II betecknade förslag till lagstiftning om statsåtgärder för bildande av nya jordbruk, därvid ytterst expropriation för markanskaffning skulle ifrågakomma.

Jordkommissionen.

Till grund för dessa förslag låg en av kommissionen under år 1920 verkställd enquête rörande södra och mellersta delarna av riket. Av redogörelsen för denna enquête, vilken innehålles i del V av kommissionens betänkanden, framgår, att av 3,079 avgivna svar å frågan, huruvida från den jordlösa befolkningens sida framträtt någon efterfrågan eller intresse att förvärva ouppodlad jord med tillbehör för bildande av nya jordbruk, 2,784 gått i nekande riktning och allenast 295 i jakande. Om detta bristande intresse hos den jordlösa befolkningen att bilda nya jordbruk uppgavs i enquêten följande:

Kommissionens enquête.

Anledningen härtill vore främst, att de ekonomiska förutsättningarna saknats för nyodlingsföretag i den utsträckning, att av dem skulle kunna bildas nya jordbruksenheter. Den jord inom här ifrågavarande trakter av landet, som utan alltför stora kostnader kunde odlas, vore nämligen sedan mansåldrar tillbaka redan uppodlad. De stora slättbygderna med sin lättodlade, stenfria lerjord hade redan sedan långliga tider tillbaka lagts ut plogen. Detsamma vore fallet med de mindre slättbygderna kring småsjöarna och ådalarna. Även stora arealer av mindre god jord, bestående av stenfylld, grusig moränjord, den vanliga jordmånen i de vidsträckta skogsbygderna, hade under gångna tider bringats under kultur. Vad som nu återstode till odling utan alltför stora kostnader, vore mer avlägset liggande mindre ängsmarker här och var inne i skogarna. I regel vore dessa emellertid var för sig för små för att å dem kunde grundas ett jordbruk. Den mark, som i övrigt stode till buds för den, som önskade bryta ny bygd, vore åter av sådant slag, att den icke utan mycket stora kostnader kunde försättas i odlat skick. Den utgjordes nämligen så gott som uteslutande av moränjord, mossar eller vattendränkta marker. Den avkastning, som kunde avvinnas från ett dylikt jordbruk, kunde icke ens tillnärmelsevis förränta det kapital, som nedlagts därpå. Under de senaste årtiondena hade på nu angiven grund ingen jordlös frågat efter odlingsmark för anläggande av nytt jordbruk. Så länge jordbruket icke vore lönande ens för den jordbrukare, som utan någon som helst ekonomisk uppoffring,

exempelvis genom arv, kommit i besittning av ett gammalt jordbruk med väl hävdad jord, kunde man icke förvänta, att någon person skulle hava lust att nyanlägga ett jordbruk på en mark, som först efter många års mödor kunde bringas i hög kultur. Av största vikt vore därför, att priserna på jordbrukets alster hölles på en så hög nivå, att även den mindre väl lottade jordbrukaren kunde draga sig fram. Då sålunda något intresse från den jordlösa befolkningens sida att förvärva jord för bildande av nya jordbruk icke förmärks, hade uppgiftslämnarna i regel icke kunnat besvara spörsmålet om jordägarnas benägenhet eller obenägenhet att tillmötesgå efterfrågan av oodlad jord. Emellertid kunde dragas slutsatser av svaren på frågan om jordägarnas benägenhet att medgiva friköpning av arrendegårdar. De med få undantag enhälliga svaren på denna fråga hade gått i den riktningen, att flertalet jordägare ställde sig avvisande gent emot sina arrendetägaras eventuella önskemål att få förvärva av dem brukade gårdar. Den jordägargrupp, som visat sig mest obenägen mot friköpning, vore bolagsgruppen. Om denna grupp anfördes allmänt, att den praktiskt taget aldrig avhände sig något jordbruk. Några uppgiftslämnare hade härav dragit den slutsatsen, att bolagen skulle komma att ställa sig lika ovilliga mot eventuella önskingar om förvärv av bolagsjord för nybildning av jordbruk. Den minsta obenägenheten mot att upplåta jord till odling torde föreligga hos de större enskilda jordägarna, fränsett fideikommissinnehavarna, vilka ju icke ägde rätt att realisera något av fideikommissjorden. Visserligen vore det sannolikt, att mången godsägare på grund av pietetsskäl skulle anse sig icke böra förminska den jordareal, som gått i släktens ägo, kanske under flera generationer, eller att han icke skulle vara hågad att släppa till jord, belägen inom huvudfastigheten eller till densamma hörande skogar, men i många fall skulle nog icke möta några svårigheter, att, därest jordägaren finge det av honom begärda priset, få förvärva i egendomens yttergränser belägna odlingsområden. Vad slutligen bönderna anginge, kunde det icke förväntas, att de skulle vara villiga att upplåta tillgängliga odlingsmarker. Dels på grund av pietetsskäl och dels med tanke på att odlingsmarkerna kunde behövas vid framtida arvsdelningar, vore dessa mycket obenägna att förminska hemmanens ägovidd.

Kommissionens motivering.

Under hänvisning till det resultat, som enquëten sålunda givit, har kommissionen i sina motiv till lagförslaget I (omfattat av herr Lindhagen samt, med vissa skiljaktigheter, av herrar Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken) anfördt följande:

Av svaren finge man icke draga den slutsatsen, att södra och mellersta Sverige skulle vara definitivt koloniserat och utrymme för nya jordbruk ej föreligga. Att en myckenhet människor bland landsbygdens uppväxande generationer och i dessa tider även industriarbetare längtade efter ett jordbruk även i nämnda trakter av riket, vore ett allmänt känt förhållande. Att efterfrågan ej skett och säkerligen icke heller nu trots de dåliga tiderna skedde i avsevärd omfattning, berodde naturligtvis därpå, att ingen ginge och frågade efter jord utan att också samtidigt hava resurser att uppodla jorden och bosätta sig på densamma. En väsentlig förändring i läget måste uppkomma, i händelse staten satte sig i spetsen för kolonisationsverksamhet och tillhandahölle det stöd, som den ensamme individen saknade. Även utan en sådan uppräckning hade från 295 håll svarats, att efterfrågan och intresse funnes. De många ansökningarna även i södra och

mellersta Sverige att få lån av egnahemsrörelsen för skapande av ett eget jordbruk visade också, att ett intresse funnes och att det gäve sig tillkänna, så snart behovet mötte någon förstäelse och en hjälpsam hand. Man finge också besinna, att svaren vore avgivna i huvudsak från kommunalnämnder, som bestode väsentligen av representanter för den jordägande klassen, särskilt i förevarande delar av landet, samt därutöver från de av jordbrukareklassen genom sina hushållningssällskap tillsatta egnahemsombuden. Dessa senare bestode väsentligen av större jordbrukare och högre ämbetsmän. Det vore givet, att i dessa svar skulle betonas med särskild styrka såväl jordbrukets bekymmer som obenägenheten att till äventyrs å egna marker få släppa till jord för en ny konkurrerande jordbrukarklass. Det kunde nog ligga stor sanning i de gjorda uttalandena, men de måste i många fall vara färgade av uppgiftslämnarnas instinktiva egna intressen.

Beträffande de nordligare delarna av landet har hänvisats dels till ett på initiativ av nationalföreningen mot emigrationen den 12 juli 1918 avgivet betänkande om kolonisation å bolagsjord i Norrland, däri framhållits, att den till både natur och läge värdefullaste odlingsjorden i stor utsträckning befunno sig i enskild ägo, bönders och bolags, dels till norrlandskommitténs och jordundersökningens utredningar, däri påvisats, att hos bolagen i allmänhet rådde obenägenhet att tillmötesgå efterfrågan å jord.

Det har slutligen erinrats därom, att man svårigen kunde bygga en jordbrukskolonisation på en massförflyttning av jordsökande från de trakter, där de hade sin hemort, sina förbindelser samt vore vana vid förhållandena. I viss utsträckning kunde det visserligen ske, men icke utan betydande inskränkningar. Man finge ock besinna, att det här gällde att utnyttja de möjligheter, som landet i olika orter erbjöde.

Av dessa och andra skäl har en lagstiftning med nu förevarande syfte ansetts vara av behovet påkallad och har härutinnan vidare anförts följande:

»Anser sig statsmakten uppfordrad till ett ingripande för att skapa nya jordbruk även på enskild jord, kan det väl sägas ligga i sakens natur, att en sådan verksamhet, för så vitt den vill åstadkomma något avsevärt, också behöver ett ytterligare stöd i expropriationsbestämmelser. Vid förfogande över allmän jord har statsmakten fria händer. I fråga om enskild jord beror avgörandet på fria avtal. I den mån sådana ej kunna åstadkommas på erforderliga platser eller i tillräcklig omfattning behöves således tillvaron av en expropriationsrätt. Denna plägar för övrigt merendels framkalla godvilliga uppgörelser. Då sådana undantagsvis ej kunna åstadkommas, utgör den ett yttersta medel för det sociala ändamålets förverkligande. Frivilliga uppgörelser kunna också omintetgöras eller ställa sig särdeles ofördelaktiga genom oskäligen prissättningar på jorden. Även ett sådant missförhållande kan genom en expropriationsrätt tillrättaläggas.»

I förslaget I skiljes mellan större nybygge, varmed förstås jordbruk, därå enligt ortens förhållanden huvudsakligen kan försörjas en medelstor familj med eget arbete, och mindre nybygge, där jordens odlande sker i sådan utsträckning, att jordbruk kan, till skillnad från plantering av täppa och mindre trädgårdsland, sägas äga rum. Arbetsför svensk man eller kvinna, som saknade tillräckliga medel att själv förvärva ett jordbruk, skulle kunna erhålla statens bistånd för bildandet av nybygge under förutsättning att vederbörande genom härkomst, praktik, håg eller eljest kunde antagas vara

*Innebörden
av förslaget
I.*

skicklig att ägna sig åt mindre jordbruk. I främsta rummet borde nybyggesanläggning avse upptagande av större nybygge. Till dylikt nybygge skulle läggas fullt tillräcklig oodlad eller odlad jord samt, i mån av tillgång, även erforderlig ängs- och hagmark. Till större nybygge skulle ock läggas skogsbördig mark för tillgodoseende av dess behov av bränsle samt husbehovsvirke ävensom bete för de kreatur, som kunde vinterfödås därå. Till större nybygge skulle höra laga rätt till vattnet invid strand, som tilldelades nybygget. Funnes å huvudfastigheten avsevärt vatten, skulle nybyggaren berättigas att där till husbehov idka fiske, därest detta utan olägenhet kunde ske samt nybygget ej genom tilldelad strandrätt tillgodosetts i berörda avseende. Till mindre nybygge skulle läggas odlingsvärd oodlad jord samt även ängs- och hagmark till den omfattning, som kunde anses skäligen påkallad av ortsförhållandena och nybyggarens personliga behov. Odlad jord finge endast undantagsvis läggas till mindre nybygge. Husbehovsskog, bete och husbehovsfiske borde ock tilldelas mindre nybygge på det sätt och i den utsträckning omständigheterna ansåges påkalla. Ifrågakomme utbrytning av flera närliggande nybyggen, borde den till husbehovsskog avsedda marken eller väsentlig del därav avsättas till en för nybyggena gemensam skogsallmänning, där så lämpligen kunde ske. I de trakter av landet, där jordbruket enligt lag ansetts behöva icke blott husbehovsskog utan även stödskog, finge för större nybygge jämväl nödigt stödskogsområde utbrytas. Dylika stödskogsområden skulle förbliva i statens ägo och avsättas till stöd främst för större och mindre nybyggen men kunde ock bilda kärnan till sockenallmänningar till förmån för sådana jordbruk, som saknade tillräckligt med skog eller bete. Konungen skulle i mån av behov och efter olika orters förhållanden äga att meddela särskilda föreskrifter rörande dels omfattningen av den odlingsbara eller odlade jord samt ängs- och hagmark, som borde tilläggas nybygge, dels de tilldelningar av skog, bete eller fiske, som kunde ifrågakomma, och dels utbrytningen av stödskog.

För främjande av lagens syfte samt förekommande av mellanhänders jordocker borde staten söka genom frivilligt avtal förvärva enskilda egendomar, när dylika stode till buds på förmånliga villkor och synnerligen lämpade sig för bildande av nya jordbruk. Konungen skulle äga meddela allmänna föreskrifter rörande omfattningen av den jord, som inom visst län skulle avstås, samt ock giva närmare bestämmelser om nybyggens utbrytning i viss trakt. Jordkommissionen inom länet skulle skrida till anskaffande av nybyggen inom olika orter i länet, i den mån på grund av skedd ansökan eller anmälan från jordkommitté, annat läns jordkommission eller centralstyrelsen eller eljest kända förhållanden efterfrågan efter nybygge förefunnes eller uppenbarligen vore att inom närmaste tiden emotse från länet eller andra trakter i landet. Nybyggen skulle sålunda kunna efter omständigheterna anskaffas antingen för att tillhandahållas nybyggare, som framdeles anmälde sig, eller ock efter föregående framställning

av nybyggare. Jordkommissionen inom respektive län skulle genom underhandling med jordägaren söka åvägabringa frivilligt avtal om marks avstående. Kommissionen skulle därvid, såvitt möjligt efter samråd med jordägaren, uppgöra ett förslag, hur enligt kommissionens uppfattning nybygge lagligen och lämpligen borde utbrytas samt huruvida och till vilket belopp lösen borde erläggas för den jord, som skulle åtfölja nybygget. Förslaget skulle grundas på en sakkunnig besiktning å själva marken samt undersökning av dess verkliga beskaffenhet och ej allenast på kartor och skifteshandlingar. Träffades frivillig överenskommelse, skulle nybyggets område på kommissionens föranstaltande utbrytas genom laga lantmäteriförrättning. Kunde frivillig överenskommelse ej träffas, finge jorden övertagas genom tvångsavlösning (expropriation).

Beträffande *skyldighet för enskild jordägare att för nybygges anläggning avstå erforderlig odlingsbar eller odlad jord* skulle gälla följande: *Odlingsbar jord* å fastighet, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller enskild spekulant, ävensom odlingsbar jord, som ägdes av annan enskild person och tillhörde fastighet med ett taxeringsvärde av minst 125,000 kronor och på samma gång en åkerareal av mera än 75 hektar, skulle — i sistnämnda fall till högst hälften av fastighetens odlingsbara jord — avstås, så vida ej tjänliga åtgärder till jordens uppodlande vidtagits eller veterligen snart vore att förvänta. Oavsett detta skulle enskild person tillhörig odlingsbar jord jämväl avstås, då jorden i anseende till läge eller omfattning eller av annan anledning uppenbarligen ej kunde antagas inom överskådlig tid bliva av fastighetens ägare uppodlad för att brukas med gårdens gamla inägor eller ingå i någon fastighetens klyvning mellan barn eller stärbhusdelägare. Därest i nu angivna fall till vinnande av lämpliga gränser befunnas erforderligt, att någon mindre del av stamfastighetens odlade jord tillades nybygget, finge en sådan tilldelning ock äga rum. Vanhävdad åkerjord skulle därvid i första hand anlitas. Vidare skulle, utan avseende å vad ovan sagts, *odlad jord*, som enligt ortens förhållanden vore att anse såsom synnerligen vanhävdad, avstås, såvida ej tjänliga åtgärder till vanhävdens avhjälpan vidtagits eller veterligen snart vore att förvänta. Därest tillgång till annan lämplig jord ej funnes i orten samt behovet vore trängande, kunde odlad jord å fastighet, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller enskild spekulant ävensom å därmed i det föregående likställd, enskild person tillhörig större fastighet, även om fastigheten ej vore vanhävdad, tagas i anspråk till ett omfång av 25 procent av den odlade jorden.

Skyldighet att avstå mark skulle icke föreligga, då huvudfastighetens jordbruk eller skogsbruk därigenom skulle synnerligen försvagas eller synnerligt intrång ske i följd av uppkommen svårighet i skötseln av jordbruket eller skogsbruket. Odlad jord finge ej anlitas, därest ekonomibygnaderna därigenom kunde anses bliva för stora i förhållande till den återstående arealen. Hade jord upplåtits på arrende, vore arrendatorn ej skyldig avstå

den, såvida ej arrendeavtalet tillkommit i uppenbar avsikt att kringgå lagen. Odlingsbar jord finge ej tagas i anspråk, som uppenbarligen vore behöfelig för nödig utvidgning av angränsande, å huvudfastigheten redan upptaget jordbruk. Jord finge ej heller tagas i anspråk, där den erfordrades till tomt eller upplagsplats eller till stenbrott, grus-, ler- eller torvtag, utbyggning av vattenfall, fiske eller till annan dylik lägenhet eller ock kunde anses behöfelig för industriella anläggningar, som funnes å den fastighet, vartill jorden hörde, eller i dess omedelbara grannskap.

När särskilda omständigheter därtill föranledde, ägde Konungen meddela befrielse från skyldighet att avstå jord.

Lösen för jord, som skulle exproprieras, skulle bestämmas efter det värde, vartill uti orten jord av ifrågavarande läge och beskaffenhet kunde anses böra skäligen uppskattas. Till ledning för bestämmandet av berörda värde skulle tjäna fastighetens taxeringsvärde. Härvid skulle vidare iakttagas: Odlingsbar mark skulle ersättas efter det värde, som borde åsättas den utan hänsyn till det särskilda värde, vartill markens brukbarhet för odling kunde uppskattas. Växande skog skulle ersättas med dess värde å rot efter den uppskattning, som för dylikt värde i orten i allmänhet gällde. Hade jordägaren i sin självdeklaration för beskattning upptagit värdet å fastighetens skog på rot till lägre belopp, skulle det senare vara gällande. Hade mark, som tillhörde bolag eller ekonomisk förening eller enskild spekulant, blivit av kronan genom avvittring eller storskifte donerad till landets uppodling och bebyggande eller av kronan givits till industriens och bergsbrukets understöd, och tjänade jorden ej numera det avsedda ändamålet, eller innehades den utan kronans medgivande eljest ej under villkor, som fästas vid densamma, skulle å lösensumman avdragas 25 procent. Vid värdesättning å sådan mark finge även fästas skäligen avseende å de utgifter ägaren i verkligheten fått vidkännas för densammas förvärv och utnyttjande, och finge lösen ej överskrida dessa utgifter, därest ej synnerliga skäl talade därför. Kunde nybyggesanläggning anses giva huvudfastigheten ökat värde genom grannskapet av bofast befolkning eller tillgång på arbetskraft för skogs-skötsel eller annat huvudfastighetens behov, skulle å löseskillingen för jorden med tillbehör göras avdrag med ett belopp, motsvarande högst vad staten enligt beräkning finge utan gottgörelse vidkännas i omkostnader för nybyggets anläggning.

Lede annan än jordens ägare intrång genom tvångsavlösningen, skulle ersättning utgivas efter vad förlusten skäligen kunde skattas.

Frågan, huruvida förutsättning för tvångsavlösning föreläge, huru mycken mark som skulle avstås så ock om löseskillingen, skulle i händelse av tvist avgöras av en *avlösningsnämnd*. För varje län skulle Konungen för en tid av tre år utse två eller högst fyra lantmätare inom länet att på anmodan vara ordförande i avlösningsnämnd. Kommunalfullmäktige eller, där sådana ej funnes, kommunalstämman skulle inom varje kommun utse

tre, högst fem personer att vara ledamöter i avlösningsnämnd. För verkställande av avlösningsförrättning ägde jordkommissionen i länet tillkalla den ordförande i avlösningsnämnd, vars resa till förrättningsstället med hänsyn till hans bostads belägenhet kunde antagas medföra minsta kostnaden. Den sålunda utsedde ordföranden skulle i sin ordning tillkalla de två till förrättningsstället närmast boende kommunala ledamöterna inom den kommun, där fastigheten, från vilken avlösning skulle äga rum, vore belägen. Över avlösningsnämnds beslut i frågor, huruvida förutsättning för tvångsavlösning föreläge, och beträffande omfattningen och läget av den mark, som skulle avstås, skulle i händelse av missnöje besvär anföras hos Kungl. Maj:t. Över nämndens beslut i fråga om löseskillingens storlek finge talan ej föras.

Avlöst område skulle övergå till ny ägare fritt från in-teckningar.

Nybygge, som utbrutits, skulle bliva statens egendom samt, intill att dess uppodling och bebyggande i skälig omfattning ägt rum, snarast möjligt av jordkommissionen i länet *överbåtas* å godtagen nybyggare med arrenderätt. Vid nybygges första upplåtande skulle bestämmas det värde, efter vilket lega och köpeskillning skulle utgå. Nybyggare, som innehade nybygge på arrende, skulle äga att när som helst hos jordkommissionen begära fri förfoganderätt över nybygget under förutsättning, att det skäligen uppodlats och bebyggt. Denna förfoganderätt skulle tilldelas i den form, som om överlåtelse av kronojord för jordbruksändamål vore stadgat. Nybygges överlåtelse med äganderätt skulle ej medföra rätt för ägaren att själv bruka eller till annan överlåta fastigheten för annat ändamål än det, som avsetts med dess bildande, nämligen idkande av jordbruk. Detta förbehåll i äganderätten vore oförytterligt. Om den rätt, med vilken dylik jordbruksfastighet innehades, skulle på jordkommissionens anmälan anteckning ske i fastighetsregistret samt de vid rätten förda lagfartsprotokoll och lagfartsböcker. Brukades eller överlättes fastighet i strid mot vad nu sagts, skulle fastighetens innehavare anses såsom obehörig ägare till densamma samt i viss föreskriven ordning kunna avhändas fastigheten.

Slutligen innehåller förslaget bestämmelser om att den, som saknade nödiga penningmedel, skulle kunna erhålla statslån med lång amorteringstid och i möjligaste mån låg ränta för täckande av sina utgifter till markförvärv, nödiga åbyggnaders uppförande och odling av oodlad jord m. m.

Jordkommissionens förslag I är författat av herr *Lindhagen*, med vilken herrar *Johansson* i Uppmålby och *Pettersson* i Hällbacken i det stora hela instämt under förklarande, att berörda förslag enligt deras mening vore förtjänt att läggas till grund för lagstifning i ämnet. De hava dock på flera punkter uttalat avvikande mening. Bland annat hava de framhållit, att den föreslagna utbrytningen av stöds-kog borde utgå ur förslaget. De utbrutna jordbruken borde läggas å sådana platser och bliva så stora, att en familj å sådant jordbruk skulle kunna försörja sig utan biinkomst av stöd-

skog, och dessutom skulle ett utbrutet jordbruk med stödskog bliva för dyrt att lösa för den blivande nybyggaren. För staten vore det ej lämpligt att hava »mindre» sådana skogsområden insprängda här och var i de olika landsdelarna, skilda från statens övriga domäner.

Innebörden
av förslaget
II.

Herrar *Ehrenborg* och *Jansson* i Edsbäcken hava avgivit ett särskilt, med II betecknat förslag till lag i ämnet. Enligt detta förslag skulle jordkommissionerna var inom sitt län söka genom jordkommittéerna eller på annat sätt hålla sig underkunniga om den efterfrågan på jord till bildande av nya jordbruk, som funnes eller på säkra grunder kunde antagas inom den närmaste tiden vara att förvänta inom länet. Funne jordkommission, att för tillgodoseende av denna efterfrågan erfordrades jord utöver vad redan funnes för ändamålet att tillgå, och funnes ej medel för anskaffande av dylik jord för kommissionen tillgängliga, skulle kommissionen anmäla förhållandet hos Kungl. Maj:t med angivande tillika av omfattningen av den jord, som ansåges böra förvärvas. I anledning av dylik anmälan skulle Kungl. Maj:t besluta, huru stort belopp skulle ställas till jordkommissionens förfogande för att användas till anskaffande av jord för bildande av nya jordbruk. Kommissionen skulle i första hand söka att inom ramen av de till förfogande ställda medel genom frivilligt avtal förvärva sådan för ändamålet lämpad mark, som kunde erhållas till skäligt pris. I den mån behovet av jord ej kunde fyllas på denna väg, finge jord förvärvas genom expropriation under följande betingelser: I första hand skulle exproprieras odlad jord, varå jordbruket nedlagts eller så vansköttes, att dess vidmakthållande därigenom uppenbarligen äventyrades, försåvitt den egendom, vartill jorden hörde, ägdes av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, vilken uppenbarligen besatte egendomen huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen och icke vore mantalsskriven å egendomen, eller ock av annan enskild person, där egendomen innehölle odlad jord till en areal överstigande 25 hektar. Jord, som på grund av sin naturliga beskaffenhet eller någon annan omständighet måste anses alldeles olämplig för jordbruksdrift, eller jord, med avseende å vilken ändamålsenlig åtgärd eller förberedelse vidtagits för dess iståndsättande, finge dock ej tagas i anspråk. Befunnes den huvudsakliga delen av den odlade jorden ligga i sådan vanhävd, att jordbruket därå nedlagts eller vanskötts i ovan angivna grad, kunde icke blott de vanhävdade ägorna utan även återstoden av den odlade jorden förvärvas. Vore det för vinnande av lämpliga gränser erforderligt, att av den expropriation undergående egendomens odlade jord någon mindre del, som ej på grund av dess vanhävd vore underkastad expropriation, förvärvades, finge sådant ock äga rum. Mindre väl hävdad jord skulle därvid i första hand anlitas. — I andra hand finge exproprieras odlingsbar jord å egendom, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller skogsspekulant, för så vitt icke ändamålsenlig åtgärd eller förberedelse vidtagits för jordens uppodlande. I den mån det enligt ortsförhållandena befunnes

nödigt för de nya jordbruk, vilka vore avsedda att bildas å det område, som skulle förvärfvas, skulle jämväl avstås skogsmark för tillgodoseende av jordbrukens behov av bränsle och annat husbehovsvirke ävensom särskild mulbetesmark, i den mån tillgång till bete för de kreatur, som beräknades kunna komma att vinterfödås å de nya jordbruken, ej funnes å annan mark.

I fråga om de undantag, som av hänsyn till huvudfastigheten voro erforderliga i expropriationsrätten, överensstämmer detta förslag väsentligen med förslag I.

Beträffande förfarandet vid expropriationen har detta förslag anslutit sig till gällande bestämmelser i den allmänna expropriationslagen med den avvikelse, att talan angående expropriation skulle instämmas icke till allmän underrätt utan till ägodelningsrätt.

Lagen skulle ej äga tillämpning i fråga om fideikommiss.

Herrar *Olsson* i Kullenbergstorp och *Wohlin* hava avstyrkt, att något av förslagen lades till grund för lagstiftning i ämnet. De hava härutinnan bland annat anført: Mycket starka betänkligheter måste resa sig mot ett ingrepp i den enskilda äganderätten för tillgodoseende av jordlösa personers krav på jord, innan man undersökt, huruvida icke dessa sistnämnda i mångt och mycket berättigade krav kunde tillgodoses genom upplåtande av jordområden å kronojord och å annan publik jord samt genom förvärv i den fria marknaden av större, för styckning lämpade egendomar. Nu föreläge ett förslag till kolonisation å kronoparker i Norrland och Dalarna m. m., vartill komme, att riksdagen år 1920 begärt utredning och förslag angående den ecklesiastika jordens styckning för nybildning av mindre men självständiga jordbruk. Med hänsyn till den nuvarande allvarliga statsfinansiella situationen vore all anledning taga under omprövning, huruvida icke den inom landet förefintliga jordhungern för de närmaste åren skulle kunna tillgodoses genom redan förberedda kolonisationsåtgärder, vilka icke utsatte statsverket för nödvändigheten av allt för mycket ökade statsutgifter. Skulle expropriationsrätt för ifrågavarande ändamål över huvud taget förekomma, måste den i varje fall begränsas till odlingsbar mark, tillhörig bolag eller föreningar för ekonomisk verksamhet samt s. k. skogsspekulanter. Emellertid vunnnes föga i kolonisationssyfte genom en expropriationslag av denna natur, avsedd att gälla jämväl för södra och mellersta Sveriges huvudsakligen jordbruksidkande bygder. Med hänsyn till den speciella karaktären av jordfördelningen inom de nordligare landsdelarna, där man inom vissa trakter med visst fog kunde tala om »latifundier» eller jordbesittningar, som kunde anses verka avsevärt till men för jordbrukets utveckling och ortsbefolkningens berättigade intressen, föranleddes man att betrakta spörsmålet, huruvida man för nybildningen av mindre jordbruk behövde tillgripa en expropriationslagstiftning, huvudsakligen såsom en »norrlandsfråga». Vid betraktande av de norrländska jord- och skogsfrågorna måste medgivas, att avsevärda missförhållanden i olika

*Reservation
av herrar
Olsson i
Kullenbergs-
torp och
Wohlin.*

riktningar vore för handen. Emellertid ville reservanterna framhålla, att större svårigheter icke syntes böra i regel möta mot att förvärva bolagsområdena i fråga på frivillighetens väg och utan en sådan expropriationslagstiftning, som vore ifrågasatt. Det kunde naturligtvis givas undantag, men i stort sett kunde reservanterna icke förstå, att de norrländska trävarubolagen borde vara ovilliga att sälja sina odlingsbara myrmarker jämte nödiga smärr områden fastmark och husbehovsskog, för såvitt bolagen finge behålla sin högvärdiga skogsmark samt för såvitt de ifrågasatta försäljningarna icke gällde sådana smärre enklaver i skogsmarken, att försäljningarna av dessa enklaver fördärvade skogsägornas konfiguration och avsevärt försvårade förvaltningen av dessa. Enligt vad som vore känt, hade vissa norrländska bolag redan i ganska stor utsträckning till arrendatorerna återsålt dessas arrenderade inägoområden, och det syntes vid sådant förhållande, som om villighet att sälja de icke utarrenderade odlingsområdena borde vara minst lika stor. Vad nu anförts om myrmark torde även gälla om hårt försumpad fastmark, som för bolagens skogsskötsel icke heller hade nämnvärd betydelse.

*Yttranden
över jord-
kommissionens
förslag.*

Över jordkommissionens förslag hava yttranden avgivits av flertalet länsstyrelser samt hushållningssällskaps förvaltningsutskott, lantbruksstyrelsen, domänstyrelsen, lantmäteristyrelsen och socialstyrelsen, vilken sistnämnda myndighet åberopat utlåtanden från Svenska lantarbetsgivarnas centralförening och Nationalföreningen mot emigrationen, ävensom av Sveriges skogsägareförbund, Sveriges allmänna lantbrukssällskap samt ordföranden i jordabalkskommissionen.

Länsstyrelserna i Malmöhus, Hallands och Västerbottens län hava i huvudsak givit sin anslutning åt förslaget II. *Övriga myndigheter* hava ställt sig mer eller mindre avvisande mot båda förslagen.

Förutom nämnda länsstyrelser hava emellertid även lantmäteristyrelsen och ordföranden i jordabalkskommissionen uttalat sig för behovet av en tvångslagstiftning i förevarande avseende.

Lantmäteristyrelsen har härutinnan anført: »Fastän tillgången på salubjudna egendomar vore stor, lämnades ej härigenom i någon större utsträckning tillfälle till nyodling. Om det gällde att i någon större omfattning förvärva odlingsbar mark för indelning till jordbrukslägenheter, torde man icke komma långt, om man skulle vara hänvisad uteslutande till frivilliga avtal.»

Ordföranden i jordabalkskommissionen har anført: »Med hänsyn särskilt till nu föreliggande förhållanden, då å ena sidan behovet av jord för sagda ändamål (nya jordbruk) är trängande samt å andra sidan anskaffandet härför av publik jord är förbundet med allt för stor omgång, lär tillitandet av åtgärder sådana som tvångsavlösning eller expropriation för vinnande av jord till nya jordbruk få anses berättigat.»

Övriga myndigheter hava ansett, att något behov av tvångsbestämmelser å förevarande område ej föreläge. Jordhunger förekomme ej i den utsträckning, som jordkommissionen uppgåve. Enquëten gåve ej stöd härför. Den

rådande tillfälliga konjunkturen finge ej vara utslagsgivande. Den publika och ecklesiastika jorden borde i första hand tagas i anspråk för fyllande av den förefintliga efterfrågan å nya jordbruk. I den mån denna jord ej kunde därtill anlitas, stode säkerligen enskild jord att erhålla utan tillgripande av några tvångsätgärder. En myckenhet jord utbjödes till billigt pris utan att vinna köpare. I varje fall borde det först konstateras, att jord ej stode att få på frivillighetens väg, innan statsmakterna beslutade en lagstiftning, som utgjorde ett så hårt intrång i den enskilda äganderätten.

Sveriges skogsägareförbund har uppgivit, att förbundet trodde sig med säkerhet veta, att de större skogsägarna, om de på allvar ställdes inför frågan, komme att visa sig i stor utsträckning villiga att frivilligt avyttra odlingsmark för grundande av nya jordbruk. Hitintills hade emellertid efterfrågan å obruten jord varit så gott som ingen. Förbundet betonade emellertid, att jordägarna naturligtvis ville hava medbestämmanderätt beträffande belägenheten av den jord, som de skulle avstå, så att ej fullständigt onödig skada vållades vid administrationen av deras fastigheter. Blev detta rimliga krav tillgodosett, torde landets större skogsägare vara villiga att avyttra mark för kolonisationsändamål i så stor omfattning, att jordhungern torde bliva mättad för årtionden framåt.

Sveriges allmänna lantbrukssällskap har framhållit, att en av sällskapet gjord förfrågan hos ett 40-tal bolag och större gods givit vid handen, att dessa önskade sälja 3,000 fastigheter om minst 30,000 hektar odlad jord till billigt pris. En allmän enquête skulle enligt sällskapets förmenande säkerligen visa, att 100,000-tals hektar odlad jord omedelbart skulle kunna försäljas på frivillighetens väg.

Det har vidare från *ett flertal myndigheter* framhållits, att målet vunnest bäst genom en naturlig utveckling av egnahemslånerörelsen och den offentliga jordförmedlingen. Dessa hade hitintills bedrivits med alltför liten kraft, beroende på avsaknaden av erforderliga penningmedel. Mycket stode säkerligen att vinna genom en planmässigare organisation av denna rörelse. Skiftesförfarandet borde också göras enklare, snabbare och billigare. Lagstiftaren måste på förevarande område framgå med stor försiktighet. En alltför långt gående expropriationslagstiftning kunde, samtidigt som den vållade osäkerhet i äganderätten till jorden, lätt komma att medföra oöverskådlig skada för fastighetskrediten. Om expropriationshot ständigt svävade över jordägarna, bleve följden med all visshet stor osäkerhet och olust hos dessa till obotlig skada för jordbrukets utveckling. Ett genomförande av jordkommissionens förslag I skulle därjämte komma att för statsverket medföra dryga utgifter. Den ekonomiska sidan syntes kommissionen hava lämnat utom räkningen. Förslaget I lämnade för övrigt stort utrymme åt den subjektiva uppfattningen hos de ledande organen och överlämnade alltför mycket åt Konungen att meddela bestämmelser i grundläggande ämnen. Betänkligt vore ock, att detta förslag syntes innebära möjlighet för en person att utvisa viss plats inom en annan persons egendom och att med visst fog yrka på att han med statshjälp just där skulle beredas nybygge.

Detta vore givetvis ägnat att väcka till liv strid mellan de olika folklagren. Fara föreläge även, att det skapades en klass ekonomiskt svaga jordbrukare, som för sin fortsatta existens måste tillita statens hjälp. Allt som allt har från många håll betonats, att ett genomförande av det ena eller andra förslaget skulle vara till stor skada för jordbrukets utveckling och hela jordbruksnäringen i vårt land.

Motiveringen till förevarande motioner.

Till stöd för den i motionerna gjorda hemställan hava motionärerna anfördt följande:

»För tillgodoseende av behovet av jord för bildandet av nya jordbruk är givetvis icke kronojorden och den ecklesiastiska jorden tillräcklig. De bästa och flesta odlingsmöjligheterna äro numera tillfinnandes på *enskild jord*. I detta avseende hänvisas till jordkommissionens och kolonisationskommitténs utredningar samt de tryckta redogörelserna för Emil Haglunds på offentligt uppdrag verkställda inventeringar av odlingsmark år 1916 och följande år å kronomark i Norrland samt 1922 å *enskild jord* i tre norrlandssocknar.

I fråga om *enskild jord* läser i främsta rummet böra försökas att genom frivilliga avtal — vare sig dessa ingås av organ för det allmänna eller direkt av enskilda jordbrukare, med eller utan det allmännas bemedling, såsom köpare anskaffa erforderlig jord. För närvarande torde mångenstädes på detta sätt kunna beredas tillgång till behövlig jord.

Emellertid är att räkna med att å många orter eller under vissa tider skola yppa sig försök att betinga oskäligen köpeskillingar eller visa sig obenägenhet att över huvud taget upplåta någon jord för kolonisationsändamål. Detta läser särskilt vara att befara i de fall, där jorden tillhör bolag eller andra, för vilka skogsbruket ter sig såsom huvudsaken. Man kan i fråga om dessa ägare spåra en avgjord motvilja mot att inom sina ägområden upplåta någon jord med självständig rätt och särskilt mot att avstå något för jordbruket erforderligt skogsområde.

En mera effektiv kolonisation av landet kan därför svårigen komma till stånd utan en sista utväg i form av en *expropriationslag*, som öppnar möjlighet att, där frivilliga upplåtelser utan skäl förvägras eller där de uppställda villkoren äro oskäligen, mot ersättning förvärva jord för skapandet av nya jordbruk.

Såsom föremål för expropriation bör i främsta rummet tänkas ouppodlad mark, som lämpar sig för jordbruk. Likaväl som nu gällande gruvlagstiftning icke medger, att mineraltillgång får enbart på grund av jordägarens oföretagsamhet eller eljest bristande intresse för saken förbli outnyttjad, så bör ej heller tillåtas, att jordägare utan skäl förvägrar, att för odling lämplig mark kommer till användning. Därest jordägare och honom närstående anförvanter vilja för egen del verkställa uppodling av mark, bör dem lämnas företräde därtill inom viss lämplig tid, sedan krav på expropriation blivit framställt. Likaså bör expropriation ej heller få äga rum, därest densamma av särskilda orsaker skulle lända jordägaren till synnerligt men.

Expropriation bör endast ske i de fall, då så stora, för sambruk lämpliga områden kunna erhållas, att den nye jordinnehavaren blir besuten å densamma. Erforderlig skogsmark bör medfölja.

Lösen bör utgå efter skäligen grunder, som taga hänsyn såväl till det sociala ändamålet som till jordägarens skäligen anspråk. Vad jordkommissionen i detta avseende föreslagit bör tagas under övervägande.

För tillgodoseende av behovet utav nya jordbrukarhem, lärer det i vissa trakter bliva nödvändigt att taga i anspråk även odlad jord. För sådant ändamål bör kunna tillitas större jordegendomar, särskilt vanhävdade sådana. Givetvis bör vid fråga om större jordegendoms styckning avseende fästas å frågan om styckningen kan anses vara nationalekonomiskt tillräddig, varvid bl. a. bör komma i betraktande ekonomibyggnadernas storlek och omfattning. Den storleksgräns med avseende å de jordegendomar, som kunna komma i fråga, måste givetvis sättas relativt högt och torde ej böra understiga den av jordkommissionen i detta sammanhang föreslagna (fastigheter med åkerareal av mer än 75 hektar).

En social expropriationslag erfordras emellertid för anskaffande av jord icke blott för jordbruksändamål utan även för *boplåter*. Nu gällande allmänna expropriationslag öppnar visserligen en möjlighet i detta avseende, men blott i fråga om ort med större, sammanträngd befolkning samt tillika under förutsättning, att området är bebyggt med boningshus, tillhöriga annan än markens ägare. Enligt lagen om fastighetsbildning i stad kan även tomtområde inom stadsplan få exproprieras.

För de många hantverkare och småfolk å den verkliga landsbygden, vilka önska en plats till eget hem, finnes nu ingen möjlighet att förskaffa sig en sådan på andra villkor än dem, som godtyckligt uppställas av vederbörande jordägare — om någon plats över huvud finnes att få. Särskilt gäller detta sådana orter, där stora trakter ägas uteslutande av industriella och trävarubolag.

En expropriationslag får säkerligen sin största betydelse därutinnan, att blotta möjligheten till expropriation påskyndar och underlättar de enskilda upplåtelserna. Givetvis måste emellertid tillses, att förfarandet, i händelse expropriationsvägen måste tillgripas, icke göres onödigt tungt och kostsamt, så att expropriationsinstitutet blir blott en möjlighet på papperet. För att förekomma detta måste möjligast enkla och snabba former komma till användning. I detta avseende återopas i övrigt vad som anförts ovan i fråga om expropriationsförfarandet för avlösning av arrendejordbruk och tomtmark enligt ensittarlagen.»

Att den enskilde jordägaren bör vara skyldig att mot ersättning avstå sin jord, när denna erfordras för att tillgodose ett viktigt allmänt intresse, är en i vår rätt redan fastslagen grundsats. Såsom redan norrlandskommittén framhöll, är frågan, huruvida rätt till expropriation för visst ändamål bör anses förefinnas, mindre en juridisk principfråga än en avvägningsfråga mellan skilda intressen. Att den svenska jordens odlingsmöjligheter tillgodogöras samt landets befolkning i största möjliga utsträckning beredes tillfälle att genom upptagande av nya jordbruk vinna sin utkomst och bärgning, är givetvis en angelägenhet av den samhällseliga vikt, att, därest densamma icke kan annorledes tillgodoses, en expropriationsrätt för ändamålet kan vara påkallad.

Utskottets
yttrande.

Det torde emellertid icke böra förbises, att en sådan lagstiftning som den av motionärerna påyrkade med all sannolikhet skulle komma att i olika avseenden medföra menliga följder. Sålunda skulle bl. a. lagstiftningen tvevelsutan hos jordägarna skapa en allmän osäkerhet och olust, vilken

skulle ej minst under nuvarande tryckta konjunkturen vara oläglig och som vore ägnad att verka till skada för jordbrukets framtid. En sänkning av gällande fastighetsvärden med därav följande menlig inverkan å fastighetskrediten torde ock vara att påräkna såsom en följd av den ifrågasatta lagstiftningens genomförande.

Vid bedömandet av frågan, om giltiga skäl föreligga för genomförandet av en tvångslagstiftning av den av motionärerna ifrågasatta innebörd, gäller det emellertid att för sig klargöra, huruvida det behov, som den tillämnade lagstiftningen avser att tillgodose, är av den styrka, att det kan anses överväga de menliga följderna, som ett sådant ingrepp i den enskilda äganderätten skulle komma att medföra.

Att för närvarande något verkligt behov av tvångsförfarande för beredande av nödig jord till bildande av nya jordbruk skulle föreligga, därom känner sig utskottet ej övertygat. Den av jordkommissionen verkställda enquêten har ej ådagalagt förefintligheten därav. I flertalet av de yttranden, som avgivits över jordkommissionens förslag, har tvärtom betonats, att för närvarande ej finnes någon större svårighet för den jordsökande allmänheten att till skäliga priser förvärva lämpliga odlingslägenheter. Erfarenheterna i detta hänseende sedan den tid, berörda yttranden avgåvos, peka än mera bestämt i samma riktning. Härför talar ock i sin mån den i dagspressen utförligt återgivna skrivelse, som Sveriges skogsägareförbund under sistlidne februari månad ingivit till Kungl. Maj:t med anmälan, att genom nämnda förbund utbjödes av respektive skogsbolag till försäljning i egna hems- och kolonisationssyfte de arealer av dels bebyggd inägojord, dels odlad men obebyggd jord och dels oodlad, men odlingsbar mark, som finnas återgivna i ett såsom bilaga till utskottets utlåtande fogat sammandrag.

I detta sammanhang förtjänar ock erinras, att innevarande års riksdag beslutat avlåta en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om skyndsamt föranstaltande om utredning rörande beredandet av större möjligheter för upplåtande av ecklesiastisk jord till smärre jordbruk och egna hem och om framläggande för riksdagen av de förslag, som därav kunde föranledas.

Utskottet håller före, att, innan man inlåter sig å genomförande av tvångsbestämmelser för det i motionerna angivna syftet, det bör undersökas, huruvida icke det nämnda syftet står att tillgodose därförutan. Mycket tyder på, att den obenägenhet för avyttrande av jord, som tidigare från många jordägares sida kommit till synes, under de senare åren bytts i en motsatt uppfattning.

I detta sammanhang förtjänar ock erinras, att, i händelse en av utskottet i annat med nr 36 betecknat utlåtande tillstyrkt framställning till Kungl. Maj:t om utarbetande av bestämmelser till tryggande och förbättrande av arrendatorers och med dem likställda nyttjanderättshavares ställning vinner beaktande, genom en dylik lagstiftning indirekt torde komma att föranledas ytterligare utbud av jord till avsalu.

För egen del har ock staten i sin mån möjlighet att genom upplåtelser från kronojord av skilda slag, genom befordrande av egnahemslånerörelsen samt genom understödjande och organiserande av offentlig jordförmedling verksamt främja landets kolonisation och bereda den jordsökande allmänheten tillfälle att förvärva erforderliga bruksområden.

Först därest det visar sig, att den förefintliga efterfrågan å jord icke utan ytterligare åtgärder från statsmakternas sida skulle kunna i erforderlig omfattning tillgodoses, torde tiden vara inne att taga under omprövning, huruvida sådana åtgärder, som i motionerna påyrkats, kunna vara av behovet påkallade.

B) Expropriation av jord för bostadsändamål.

Lagen den 12 maj 1917 om expropriation medger i två fall rätt till expropriation för vinnande av tomtmark. För att inom bebyggt område vid järnvägsstation, hamnplats eller fiskläge eller å annan ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden får nämligen enligt 1 § 7 punkten och 99 § i nämnda lag expropriation äga rum av område, som är bebyggt med boningshus, tillhöriga annan än markens ägare. Denna expropriationsrätt tillkommer förutom kronan endast den kommun eller det municipalsamhälle, inom vars område den mark, expropriationen avser, är belägen. Det andra fallet, däri expropriation av tomtmark medges enligt allmänna expropriationslagen, innehålles i 1 § 8 punkten och avser att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller åsyftande religiös uppbyggelse, folkbildning, nykterhetens främjande eller annat därmed jämförligt ideellt ändamål av synnerlig vikt.

Gällande
rätt.

I lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad stadgas även en rätt till expropriation för bostadsändamål. Enligt 1 kapitlet 16 § i denna lag äger Konungen nämligen, därest stadsplan varder fastställd över trångt eller eljest olämpligt bebyggt område, förordna, att mark, som ingår i byggnadskvarter, skall, där marken tillhör enskild man, menighet eller inrättning, till staden avstås. Samma är förhållandet, därest i fastställd stadsplan upptaget område, som finnes vara för stadens utveckling oundgängligen erforderligt, icke annorledes kan på skäliga villkor förvärfas för bebyggande.

Enligt lagen den 26 mars 1920 om rätt i vissa fall för nyttjanderätts-havare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område (den s. k. ensittar-lagen) har slutligen medgivits brukare av visst område, å vilket finnes brukaren tillhörigt boningshus, rätt att under vissa villkor lösa till sig det upplåtna området.

Frågan om tillgodoseendet av lantbefolkningens behov av mark för bostadsändamål är av gammalt datum. Redan norrlandskommittén ägnade sin uppmärksamhet däråt. Kommittén verkställde sålunda en undersökning

Historik.

om de norrländska bolagens villighet att upplåta tomter till bostäder åt ortsbefolkningen. Resultatet av denna undersökning, vilken som bekant ej utmynnade i någon hemställan, sammanfattade kommittén sålunda: Regeln vore att bolagen hyste obenägenhet mot att upplåta tomtplatser. På de flesta håll betraktades det såsom hart när omöjligt för en enskild att av bolag förvärva dylik mark, även om den bjudna köpeskillingen mångdubbelt överstege markens värde. Undantag från denna regel syntes huvudsakligen äga rum i fråga om tomtupplåtelser till egna arbetare ävensom där större befolkningscentra funnes i närheten, så att tomtförsäljningen kunde bliva en affär. Även i fråga om tomter för allmännyttiga ändamål såsom skolor och dylikt syntes bolagen på åtskilliga orter vara tillmötesgående. Vidare tycktes det framgå, att obenägenheten i förevarande avseende vore större hos de stora solida bolagen än hos de mera tillfälliga.

Frågan har därefter vid flera tillfällen varit föremål för riksdagens prövning. År 1907 beslöt sålunda riksdagen på hemställan av lagutskottet i anledning av två motioner att hos Kungl. Maj:t begära förslag till åtgärder, särskilt med anlitande av expropriation, i ändamål att vid fisklägen, stations-samhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bodde eller kunde uppstå, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med avseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark.

Vid riksdagarna 1911 och 1912 påyrkades i motioner åtgärder i syfte att bereda synnerligast den mindre bemedlade befolkningen tillgång till tomtmark för bostadsändamål, ytterst genom expropriation, utan att vinna riksdagens bifall.

I sammanhang med den nya allmänna expropriationslagstiftningen uppkom spörsmålet motionsvis åter i riksdagen under åren 1913—1917 men föranledde ej heller då motionerna någon riksdagens åtgärd.

Även jordundersökningen har, såsom redan nämnts, i sitt den 30 december 1915 avgivna betänkande angående jordförhållandena i Värmlands län ägnat sin uppmärksamhet åt jämväl frågan om expropriation för bostadsändamål samt hemställt om dess lösande.

*Jord-
kommis-
sionen.*

Slutligen har jordkommissionen i sitt den 28 februari 1923 avgivna betänkande del VI framlagt ett utkast till lag om tillhandahållande av tomtmark för nya bostäder. Till grund härför ligger en av kommissionen verkställd enquête. I redogörelsen härför, som innehålles i del V av kommissionens betänkande, har bland annat anförts:

Vid det i en synnerligen stor omfattning skedda upplåtandet av tomtmark för bostäder syntes alla de olika grupperna av jordägare tagit del. Detta upplåtande hade dock icke skett med lika stor beredvillighet från alla olika grupper av jordägare. Den största svårigheten vid anskaffandet av tomtmark hade mött i fråga om den ecklesiastiska jorden. Från kronans

domäner hade tomtförsäljning å sina håll skett i stor utsträckning. Å andra håll syntes närvaron av kronojord emellertid hava lagt hinder i vägen för samhällenas utveckling, antingen på den grund, att tomter icke alls upplåtits, eller också därför, att upplåtelseerna icke skett med äganderätt. Vad anginge fideikommissjord, syntes vederbörande fideikommissarie i åtskilliga fall hava utverkat tillstånd till försäljning av dylik jord i och för styckning till byggnadstomter. Från några håll hade emellertid klagats över, att även befintligheten av fideikommissjord inom eller i närheten av ett växande samhälle liksom förekomsten av publik jord utgjort ett svårt avbräck för samhällets obehindrade utveckling. Vad bolagen beträffade, hade utsagorna gått i mycket olika riktningar. Åtskilliga bolag hade sålunda konsekvent vägrat all försäljning av tomtmark. Anledningen härtill hade understundom syntts vara farhågor för att tomterna genom försäljningar kunde komma i händerna på för bolaget mindre önskvärda personer. För att förebygga dylika eventualiteter syntes vissa bolag ställa tomtmark till förfogande endast på arrende för att på så sätt kunna kontrollera bosättningen. Många bolag hade emellertid sålt tomter i mycket stor utsträckning. De huvudsakligaste förvärven av tomtmark hade obestriddligen skett från godsägarna, vilka i en mycket stor omfattning upplåtit dylik mark från egendomar i närheten av växande samhällen. I många fall syntes denna upplåtelse hava förmedlats genom tomtbolag, vilka inköpt antingen egendomarna i sin helhet eller också delar av dem samt därefter styckat och tillhandahållit tomterna. Denna de större enskilda jordägarnas villighet att tillhandahålla tomtmark för bostäder, en villighet, som stode i skarp kontrast till sagda jordägares obenägenhet såväl mot friköpning av arrendejord som, i viss mån, även mot en försäljning av jord till nya jordbruk, kunde förklaras därav, att vid försäljningen av tomtmark kunnat komma ifråga helt andra priser än vid försäljning av jordbruk, resp. odlingsmark. Exempel på att de större enskilda jordägarna liksom andra stora jordägare, till stort men för ett samhälles utvecklingsmöjligheter, ställt sig alldeles avvisande för de jordlösas efterfrågan på byggnadstomter hade emellertid visst icke saknats. De mindre enskilda jordägarnas, böndernas, ställning till frågan om de jordlösas förvärv av tomtmark hade att döma av uppgiftslämnarnas uttalanden varit ganska växlande. I vissa fall syntes bönderna hava varit obenägna att upplåta tomtmark, i andra fall syntes dylik obenägenhet icke hava förekommit. För sagda jordägare hade det å ena sidan, liksom för de större jordägarna, givetvis varit frestande att sälja tomter, när hög köpeskillning kunnat erhållas, som i regel vore fallet, när det gäller tomtmark. Å andra sidan hade emellertid för bönderna mer än för de större jordägarna framträtt många olika skäl för att behålla jordegendomen obesuren, såsom pietetsskäl, hänsyn till hemmanets utvecklingsmöjligheter, fruktan för mindre önskvärda grannar etc.

Under hänvisning till denna utredning har jordkommissionen i sina motiv till utkastet anfört följande: Det syntes foljdriktigt, att nödig tomtmark i brist på möjlighet till frivillig uppgörelse borde kunna exproprieras från enahanda egendomar, från vilka jord kunde tvångsavlösas för bildande av nya jordbruk. Således från fastigheter, som ägdes av bolag, ekonomiska föreningar och enskilda spekulanter, samt dessutom från större enskilda egendomar lämpligen bestämda, på sätt ifrågasatts i förslaget I i betänkandet

om bildande av nya jordbruk. Att även från mindre egendomar på landet medgiva expropriation av tomtmark, som ägaren vägrade att frivilligt upplåta och önskade behålla, vore däremot en ganska betänklig sak. För en mindre egendom kunde även dylika avstyckningar begränsa egendomens omfattning, framtidsmöjligheter och trevnad på ett i det stora hela obilligt sätt. Det hade därför syntts kommissionen, att en expropriationsrätt för sådana händelser icke lämpligen borde tillåtas. I rätten till expropriation för tomtområde borde inbegripas icke blott platsen för själva huset utan även, där så lämpligen kunde ske, en täppa eller ett mindre trädgårdsland. Givetvis borde denna expropriationsrätt vara förbunden med enahanda garantier för jordägaren, som rätten till expropriation av mark för nya jordbruk. Den borde mot jordägarens bestridande ej kunna göras gällande, när dennes jordbruk eller skogsbruk därigenom skulle tillskyndas synnerligt men.

Enligt utkastet skulle den, som visade sannolika skäl för att tomtförvärvet vore av verkligt behov påkallat och saknade tillräckliga medel för tomtens förvärvande och bebyggande, kunna genom statens mellankomst tillhandahållas tomtmark. Beträffande skyldighet att avstå mark för tomt samt ordningen för tomts utbrytning och vad därmed äger sammanhang skulle i tillämpliga delar gälla lagen om statsåtgärder för bildande av nya jordbruk. Lösen för tomtten skulle dock utgå efter dennas skäliga saluvärde. Tomten skulle efter utbrytningen upplåtas å sökanden med tomt-rätt, där ej särskilda omständigheter påkallade annat förfarande.

Om detta förslag hava herrar Lindhagen, Ingeström, Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken förenat sig. Övriga ledamöter av jordkommissionen hava ej inlåtit sig på denna fråga.

Yttranden
över jord-
kommissio-
nens för-
slag.

Av de myndigheter, om yttrat sig över jordkommissionens betänkande del VI, hava *länsstyrelserna i Kalmar och Skaraborgs län* förklarat sig icke hava något att erinra mot nu ifrågakarande förslag. Även *länsstyrelsen i Västernorrlands län* och *hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Jönköpings län* hava givit sin anslutning till detsamma. *Länsstyrelsen i Västerbottens län* har framhållit, att frågan om anskaffande av tomtmark till bostäder vore särskilt aktuell, i vad anginge anskaffande av mark från ecklesiastiska boställen.

Länsstyrelserna i Kristianstads, Malmöhus, Gävleborgs och Norrbottens län samt *hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Gotlands, Västmanlands och Gävleborgs län* hava däremot förklarat, att för respektive läns vidkommande ej förelåge något behov av sådan lagstiftning. Slutligen hava *länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings och Jämtlands län* av principiella skäl avstyrkt förslaget.

Utskottets
yttrande.

Utav den redogörelse, som i det föregående lämnats för förefintliga utredningar angående ifrågakarande spørsmål, lärer framgå, att hos jordägarna ej sällan visat sig förefinnas en viss obenägenhet att till landsbygdens be-

folkning upplåta erforderlig tomtmark till bostäder. Endast därest försäljningar av dylik mark varit att anse såsom mera vinstgivande, har på många håll visat sig någon större benägenhet att inlåta sig därpå. Denna obenägenhet mot försäljningar av tomter torde emellertid enligt utskottets förmenande i ej ringa mån vara beroende på de ofta betydande svårigheter och utgifter, som äro förenade med att lämna tomtorna gravationsfria. I de fall, där fråga är om upplåtelse av enstaka tomtområde från större egendomskomplex, som besväras av ett flertal in-teckningar, lära sålunda ej sällan kostnaderna för dessas relaxerande i tomtområdet stiga till sådant belopp, att det motsvarar en väsentlig del och understundom knappast täckes av den köpeskilling, som kan stå att erhålla. Därest tomtområde kunde på ett enklare och billigare sätt än för närvarande är möjligt beredas befrielse från huvudfastigheten åvilande in-teckningar — därom, enligt vad justitieministern i årets remissdebatt meddelat, förslag från Kungl. Maj:ts sida torde vara att i en nära framtid förvänta — lärer sålunda enligt utskottets förmenande ett av de väsentligaste hindren för befolkningen å landsbygden att förvärva nödig mark till bostäder bliva undanröjt.

Emellertid torde det kunna förutsättas, att svårigheter uti ifrågavarande hänseende somligstädes skola även framgent kunna komma att yppa sig. Särskilt torde detta kunna bliva händelsen å orter, där all mark äges av såg- eller industribolag. Av den redogörelse, som i det föregående lämnats, framgår, att gällande rätt endast i begränsade fall medgiver expropriationsrätt för tillgodoseende av lantbefolkningens behov av mark för bostadsändamål. Även om det således ej får anses uteslutet, att behov av vidgade bestämmelser i förevarande hänseende kan komma att göra sig gällande, håller dock utskottet före, att ytterligare undersökning och erfarenheter härutinnan böra avvaktas, innan framställning göres om tvångslagstiftning i det av motionärerna angivna syftet. Anmärkas må ock, att den av motionärerna förordade lösningen av frågan anknyter sig till de föreslagna tvångsbestämmelser, vilka finnas inrymda i det av utskottet här ovan under A) avstyrkta förslaget till lagstiftning angående expropriation för bildande av nya jordbruk.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att ifrågavarande motioner I: 97 och II: 178 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 31 maj 1924.

På andra lagutskottets vägnar:

BROR PETRÉN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Bror Petrén*, *Linder**, greve *Spens** och *Sigfrid Hansson*, fröken *Hesselgren* samt herrar *Lindhagen**, *Schedin* och *Lundell*;

från andra kammaren: herrar *Karlsson* i Gasabäck, *Hage*, *Magnusson* i Skövde*, *Nilsson* i Vibberbo*, *Svensson* i Skönsberg, *Johansson* i Sollefteå*, *Sundling* och *Olovson* i Västerås.

Reservation

av herrar *Linder*, *Sigfrid Hansson*, *Lindhagen*, *Hage*, *Svensson* i Skönsberg, *Johansson* i Sollefteå och *Olovson* i Västerås, vilka anfört:

»Frågan om bildandet av nya jordbruk är ej blott en expropriationsfråga. Om något avsevärt skall vinnas för att bereda utkomst inom landet genom egna jordbruk åt småbönders och småarrendatorers övertaliga barnskaror samt lant- och skogsarbetarna och deras avkomlingar måste staten ägna denna sak en omfattande och vidsynt uppmärksamhet. Fäderneslandets oförmåga att tillfredsställa deras krav på ett drägligt livsuppehälle har varit en av huvudorsakerna till emigrationen till främmande länder samt invandringen från landsbygden till städerna och industrien. Dessa djupa led stå fortfarande i hopplös bidan. De tätna till och med i mån av befolkningens tillväxt samt i följd av svårigheter, som för närvarande resa sig emot möjligheterna till en emigration.

Genom nya jordbruk åstadkommas följaktligen livsuppehållen åt dem, som icke hava något. På detta sätt ökas ock arealen av den jord, som producerar livsmedel för landet. En produktiv uppgift således av största betydelse.

I detta sammanhang bör även erinras om den allvarliga frågan, som brukar kallas landsbygdens avfolkning. Denna tidsföreteelse i alla länder är närmast en följd av den industriella utvecklingen och av de inom alla samhällslager ökade levnadsbehoven, för vilkas tillgodoseende städerna anses erbjuda rikligare tillfällen. Det är uppenbart, att denna rörelse går alltför mycket emot naturen. Den har tillfölje icke blott avbräck i jordbrukets utveckling utan ock äventyrligheter för folkförsörjning i övrigt, folkhälsan och karaktärsdaningen. Dessa bekymmer ha tagit sig uttryck i många förslag, icke minst i riksdagen, om än av olika bevekelsegrunder. Riksdagen år 1920 anhöll till och med, att »regeringen ville överväga, hos vederbörande ställa under debatt samt eventuellt framkomma med förslag i den alltmer brännande frågan om storstädernas tillväxt och industriens utbredning och i vad mån samhället kan och bör ingripa reglerande, så att nämnda tidsströmningar ej överflygla folket, åsidosätta landsbygden och

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

jordbruket samt skapa oöverbärliga missförhållanden». Även för detta ändamål ha statsåtgärderna att skapa nya jordbruk sin betydelse. De innebära tillika ett bindande vid landsbygden av jordbrukssökande, vilka eljest skulle komma att söka sig till industrien och därigenom försämra utkomstmöjligheterna för den gamla industriarbetarestammen med dess ofta svikande utkomstmöjligheter.

Bildandet av nya jordbruk är således av flera anledningar en brådskande angelägenhet. Ut i detta välfärdsarbete utgör expropriationsrätten allenast ett led.

Såsom av jordkommissionens redogörelse för utländska lagförslag och utländsk lagstiftning (band IV) framgår, har på senare tider merendels en expropriationsrätt förbundits med ett statsingripande för skapande av nya jordbruk. I vårt land föreslog norrlandskommitténs stora majoritet, bestående av politiskt konservativa och liberala medlemmar, i sitt år 1904 avgivna betänkande expropriationsrätt såsom yttersta medel för bildande av nya jordbruk inom Norrland och Dalarna. Sedan har frågan upprepade gånger varit föremål för riksdagens behandling men städse undanskjutits i avvaktan på prövningen av norrlandskommitténs förslag. Även jordundersökningens majoritet har i sitt värmlandsutlåtande år 1915 gjort en hemställan i enahanda riktning. Jordkommissionen har efter en ingående undersökning kommit till samma resultat. I dess instruktion hade kommissionen förelagts att särskilt undersöka de redan av norrlandskommittén och värmlandsutredningen upptagna spörsmålen om tvångsavlösning såsom yttersta medel, i brist på frivillig uppgörelse, att skapa nya jordbruk. Även åbokommittén förordade en expropriationsrätt i vissa fall för sina ändamål.

De senaste tre stora jordberedningarna bygga således på den uppfattningen, att den svenska statens omsorger för en jordlös befolkning, som söker en utkomst i nya jordbruk, bör stödjas av en expropriationslagstiftning. För en så allvarlig uppgift måste staten hava till sitt förfogande de hjälpmedel, som kunna stå till buds. En sådan verksamhet, som är lagd att utövas under långa tider framåt, är icke heller betjänt med tillfällig hjälp för vissa konjunkurer. En sådan handräckning kommer merendels för sent och kan icke tjäna framtiden. Detta åskådningssätt om behovet av stadganden, som stå till buds både för nutidens och för framtidens växlande behov, utgjorde ock den angivna grundvalen för expropriationskommitténs år 1910 avgivna lagförslag.

Efter en tjuguarig väntan på att norrlandskommitténs initiativ skulle bli va moget till behandling, har nu äntligen år 1924 i brist på regeringsinitiativ genom de väckta motionerna nödvändiggjorts en förberedande prövning i riksdagen av detta bordlagda ämne, för vilket undanskjutande äldre förevändningar ej längre räcka till. Lagutskottet har emellertid nu till en början icke inlåtit sig på den omfattande planläggning av förevarande försörjningsangelägenhet, vilken, så vitt vi förstå, är av förhållandena på-

kallad. Utskottet förordnar ett småsysslande med expropriationsprincipen, frigjord från sitt stora sammanhang och bedömd ur dagspolitikens intressekonflikter.

Sålunda uttalar utskottet, särskilt beträffande behövligheten av ett tvångsförfarande, sin anslutning till de över jordkommissionens förslag om bildandet av nya jordbruk (del IV) avgivna utlåtanden från de högre myndigheterna. Uti ett yttrande till kommissionens sista betänkande (del VI, sid. 491 o. f.) lämnas, efter en granskning av dessa utsagors inre värde, följande genmäle:

»Det första, som utmärker utlåtandena, är som sagt det bestämda avstyrkandet av all *expropriationsrätt*. Länsstyrelserna i Malmöhus, Hallands och Västerbottens län, lantmäteristyrelsen och ordföranden för jordabalks-sakkunnige förorda expropriation i mindre omfattning. Alla övriga hörda avstyrka, några dock med betonande, att frivillighetens väg först bör försökas. Av de sex befallningshavande, som yttrade sig över norrlandskommitténs förslag om expropriation för enahanda ändamål, tillstyrkte länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Kopparbergs län förslaget utan någon reservation. Länsstyrelsen i Gävleborgs län tog ej avstånd från detsamma och endast länsstyrelsen i Västernorrlands län yrkade bestämt avslag av principiella skäl. Nu aderton år efteråt har endast en länsstyrelse i Norrland funnit, att någon expropriationsrätt för att återvinna från bolag något av den odlingsmark, med tillägg av åtminstone husbehovsskog, som ursprungligen skänktes för landets uppodling och bebyggande, skulle vara erforderlig ens i dessa landsändar. I en sådan vågdal av övervägande industriella sympatier befinna vi oss för närvarande. Den högre ämbetsmannakåren slår i likhet med godsägare och industriidkare såsom en man vakt om bolags- och godsbesittningarna, trots att världen runt omkring oss har ansett sig behöva i större eller mindre utsträckning expropriationsrätt för anskaffande av jord åt den jordlösa befolkningen.

Den uppriktigaste invändningen, som från ett eller annat håll framförts såsom i och för sig avgörande, är den, att expropriation i dessa fall är en förgripelse på äganderättens helgd, den är ett våld, som 'strider mot gammal svensk rättsuppfattning'.

Uti rikets högsta tusen år gamla grundlag kan man dock icke finna ett stöd för en sådan mening. Tvärtom vimlar denna grundlag av uttalanden, som uppenbarligen gå i motsatt riktning. Även den civila lagen har under tidernas lopp börjat alltmer anpassa sig efter denna högsta grundlag. Det andliga frälset avskaffades av Gustav Vasa, det världsliga frälset av Karl XI, ja, t. o. m. genom lagar om reduktion utan ersättning, varom dock nu icke är fråga utan bara om utbyte av valutor. Vad säger då en konservativ historieskrivare, professor Odhner, om Karl XI:s reduktion i sin lärobok, som åtminstone till sista tiden har lästs i våra skolor? Jo, han yttrar, att 'därigenom blev egendomen jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet, och allmogen återvann sin forna självständighet'. Detta är således i denna lärobok för våra skolor en svår uppvigling till avsteg från den förmenta svenska rättskänsla, som skulle förbjuda till och med expropriation i skäligen fall.

Denna rättskänsla har för övrigt börjat alltmer underkännas även av den tid, i vilken den ännu lever. Ensittarlagen är en ansats, den allmänna

expropriationslagen har i många fall expropriation och i två specialfall även för sociala ändamål, stadsplanlagen har också något dylikt. Norrlandskommittén har föreslagit det, åbokommittén har föreslagit det, jordkommissionen har föreslagit det.

De övriga anförda skälen emot expropriationsrätt röja åter, såvitt jag förstår, i stort sett ett sökande efter förevändningar för att undgå en sak, som skulle principiellt fastslå en rätt för de jordlösa att erhålla en flik av sitt fädernesland.

Det vanligaste av dessa skäl är påståendet, att det finnes tillräckligt med enskild jord till salu, i den mån ej kronojorden och den ecklesiastiska jorden, som i första hand borde tillgripas, räckte till för ändamålet.

Man möter härvid till en början den påtagliga uppfattningen, hämtad förmodligen från egnahemsrörelsen, att det är odlad jord, som skall komma ifråga företrädesvis, trots erinringarna om det stora jordbrukets ekonomiska betydelse. Däremot nämnes ingenting om, huruvida odlingsmark står i tillräcklig omfattning till buds och om även husbehovsskog jämte betesmark till de nya jordbruken står med lätthet att köpa. Det är bäst att iakttaga tystnad i dessa stycken, ty därom kan ingenting utlovas, allra helst som både sakens natur, erfarenheterna och den förebragta utredningen häntyda på ett alldeles motsatt förhållande.

Det förespeglas emellertid i anslutning till herrar Olssons och Wohllins yttrande i jordkommissionen, vilket fått tjäna som räddningsplanka för den stora fruktan för en expropriation och annat dylikt effektivt tillmötesgående, att åtminstone bolagen kanske skola vara villiga att avstå någon odlingsmark. Frånsett den plötsliga optimismen i en angelägenhet, där man tillförne varit med norrlandskommittén tämligen på det klara med, att något sådant avstående icke vore att förvänta, åtminstone icke i tillräcklig mån, gives en ganska belysande framställning av skogsägareförbundet över innehållet i en sådan frivillighet. Skogsägarna vilja hava medbestämmanderätt, säges det, i fråga om, vad och huru mycket, som de skola vara villiga att avstå. Denna medbestämmanderätt betyder i själva verket ensam beslutanderätt. Någon del i bestämmandet från statsmaktens sida är genom frånvaron av expropriation utesluten. Denna förväntan gäller nu endast bolagens odlingsmark. Om tilldelning av mark för husbehovsskog och bete iakttaget skogsförbundet tystnad. Det är klart, att statsmaktens medbestämmanderätt i detta fall blir om möjligt ännu mera obefintlig än i det förra.

Yttrandena lämna vidare utan uppmärksamhet den viktiga omständigheten, var jorden bör tagas. Om den bör tillhandahållas på den plats, där nybyggaren bor eller var som helst i landet med skyldighet för honom att begiva sig till helt andra trakter för att där mottaga ett jordbruk. Utlåtandena äro uppenbarligen byggda på den förra förutsättningen. De betrakta oreflekterat varje jordtillgång såsom en tillgång för befolkningen i hela riket. Så ligger emellertid icke denna fråga. För att kunna skapa ett nytt jordbruk och sedan kunna leva därpå måste, i synnerhet om det gäller brytandet av oodlad mark, de personliga förutsättningarna i varje speciellt fall lämnas en övervägande uppmärksamhet. För att kunna reda sig i begynnelsen av ett sådant företag är det väl oftast av synnerlig betydelse, att nybyggaren ej ryckes ur sin miljö utan kan fortfarande hämta det oundgängliga stödet av sina förbindelser med hemorten. Svaren från orterna i anledning av värmlandsundersökningens förfrågan äro enstämmiga

i nämnda avseende, att jord behöves framför allt i hemorten. Det är då icke sagt, att det bolag eller den godsägare, som äger jord, som bör få tagas i anspråk uti en viss ort, är villig därtill, därför att en del annonser om jord till salu på andra ställen i riket stått att läsa i annonsbladen. Enligt utlåtandena skulle således i alla sådana orter dylika tillgångar ligga outnyttjade och jordlösa i dessa trakter fortfarande berövas tillfälle till försörjning blott för att den övre världen ej önskar tillkomsten utav en lagstiftning, som skulle kunna rätta på ett dylikt missförhållande.

Uti svaren å jordkommissionens frågor klagas bland annat däröver, att den jord, som av egnahemsrörelsen förvärvats på frivillighetens väg, fått av de nya jordbrukarna övertagas till *allt för höga pris* och i talrika fall till rena ockerpris. Det yttras icke något i utlåtandena, huru denna sak skall ordnas i fortsättningen. Det stora bekymret är en expropriationslag men icke att de jordsökande bliva oskäligen betungade eller eljest otjänligt hulpna. En av den sociala expropriationens uppgifter är även att bereda rum för rimliga priser.

Det yttras icke något, hur staten skall kunna reda ut en kolonisation, när, såsom ofta är förhållandet, särskilt i Norrland *jorden ligger i samfällighet* mellan flera ägare eller måste vid odling av kärrmark, som innehaves av olika ägare, i ett sammanhang torrläggas och för ändamålet övertagas på en hand. Om nu någon av dessa ägare ej vill frivilligt avstå jorden eller fordrar ockerpris, står staten där, om den ej har något stöd av en expropriationslag. Någon nitälskan förspörjes icke, hur dessa svårigheter skola undanröjas. Det stora bekymret är även på denna punkt allenast tillkomsten av en expropriationslag, som skulle kunna häva svårigheterna.

Varför fruktar man sålunda så mycket och framför allt en expropriationsrätt, som här i landet, liksom i Europas flesta övriga länder redan skett, skulle i hög grad verkligen åstadkomma frivilliga uppgörelser i skäligen fall och på skäligen villkor samt vid uppenbar och orimlig tredska förhjälpa samhället och de behövande till sin rätt? Ingalunda är det av omtanke för social rättvisa. Det sker i det längsta av en farhåga för att denna senares tillblivelse skall kunna på något avgörande sätt bestämmas av samhället och sålunda tilläventyrs leda till något avsevärt. Den övre världen önskar, såvitt jag förstår, av en missriktad självbevarelsedrift, att rättvisans tillblivelse må, såvitt på jordtillgången angår, bliva beroende uteslutande av jordägarnas goda vilja. Statsmakten bör därför ställas maktlös. Skall någon tillåtas betvinga orimliga jordägare för att tillgodose ett ändamål, som icke är deras, som de frukta och som de förbise, får det endast vara blinda konjunkturer, icke målmedveten samhällsverksamhet.

Framförande av expropriation såsom ett av medlen vid jordfrågans lösning har emellertid haft det goda med sig, att man skyndat sig på många håll betyga sin goda vilja att göra någonting genom enskilt initiativ. Det skall icke bestridas, att denna rädsla möjligen kan åstadkomma åtskilligt, visserligen icke planmässigt, tillräckligt och rättvist i alla vinklar och vrår men ändock måhända något mera än det enskilda initiativet hitintills mäktat.»

För egen del synes lagutskottet i främsta rummet bygga sitt avstyrkande av den ifrågasatta hjälpen för fattiga släkten därpå, att expropriationsrätten innebär ett ingrepp i den enskilda äganderätten, som måste medföra menliga följder och i det längsta bör undvikas. Denna erinran från forna tider är bemött reda i den ovanstående framställningen.

Vidare befarar utskottet även här, såvitt vi förstå, på de lösaste antaganden en sänkning av fastighetsvärdena och därav följande oläglig inverkan på fastighetskrediten i följd av lagstiftningens genomförande. Även i detta fall liksom i ett par andra nu framlagda utlåtanden skattar utskottet till en gammal i de sociala jordfrågorna framförd juristuppfattning, som synes förmena, att jorden är till för fastighetskrediten och endast i andra planet för människorna.

Det betonas ock av utskottet, att något verkligt behov av tvångsförfarande icke synes föreligga på grund av att för närvarande ej finnes någon större svårighet för den jordsökande allmänheten att till skäliga priser förvärva lämpliga lägenheter. Först när det visar sig, att efterfrågan av jord icke kan tillgodoses, anser utskottet tiden vara inne att taga under omprövning tillitandet av expropriation.

Häremot åberopas den av jordkommissionen gjorda utläggning (del IV, sid. 89—110), som icke kunnat av utskottet återgivas, samt vidare det ovan intagna genmälet å de högre myndigheternas utlåtande. Om man behjärtar denna fråga ur det jordlösa folkets synpunkt likaväl som ur de besittandes, så förstår man genast, att detta folk icke går omkring och frågar efter jord. Det sitter envar i sin vrå samt tiger och lider. Det måste uppsökas och vägledas och man skall då finna ett behov så stort, att det verkligen bör tillagas alla utvägar för att kunna i möjligaste mån tillgodose detsamma. Det är i själva verket ett hån emot detta folk, av vilket varje individ är bunden till händer och fötter, att helt bekvämt komma ifrån deras bekymmer genom att hänvisa dem att lyfta på vingarna samt flyga omkring i landet och falla ned på jordbruk, som äro till salu. Ett flertal av dessa medmänniskor äro tacksamma och bäst betjänade att få ett stycke mark och hjälpmedel på den plats, där de äro hemvanda och fresta en torftig utkomst. Särskilt borde det parti, som uppfört värnandet av personligheternas rätt på sitt program, kunna känna något för situationen sådan den är.

Det är belysande i övrigt, att de av lagutskottet förhoppningsvis antydda möjligheterna till jordförvärv, som direkt eller indirekt skulle tilläventyrs erbjuda sig, i själva verket till övervägande del avser redan odlad jord och således knappast kan i verklig mening tillgodose det också aktuella behovet att skapa »nya jordbruk».

Sveriges skogsägareförbunds erbjudande, som utnyttjas till det yttersta till hejdandet av allvarliga statsingripanden har, som vi veta, i väsentlig mån uppkallats av expropriationsshotet. Man fruktar en expropriationsrätt, därför att den kan komma till användning just i skäliga fall. Nämnda erbjudande är för övrigt mycket sparsamt tilltaget. Det inskränker sig i allt väsentligt till norra delarna av landet samt omfattar endast en bråkdel av vad där kan och bör stå till buds. Ingen vet heller, huru beskaffade de nya odlingslägenheter äro till omfattning, läge och jordmån, som erbjudas, vadan ock jordbruksdepartementets egnahemsbyrå ansett nödvändigt att därom

verkställa en undersökning. Redan denna måttfullhet i anbudet nästan ropar efter en expropriationslag för att även kunna i skäligen fall förfoga över den stora återstoden av odlingsmark, som nu ligger under död hand.

Det må dessutom erinras, att utskottet i andra utlåtanden gärna önskat framhålla de märkligen skiljaktigheter, som i fråga om ett tillmötesgående i jordfrågan skulle förefinnas mellan norra delarna av riket och landet i övrigt. Här förmärkes emellertid icke ett sådant påpekande, ehuru i detta fall verkligen föreligger en skiljaktighet, som med utskottets aktning för äganderättens uppkomst borde kunna ligga just för utskottets röst. Den norrländska lagstiftningen ansågs bland annat betingad därav, att det icke var för mycket begärt av kronan att den sökte till jordbruket återvinna från skogsbolagen åtminstone den odlingsjord, som i dessa trakter genom avvitrtingarna donerats till bondeklassen men sedan mot kronans avsikter i en tämligen sen tid med de av kronan till bondeklassen också donerade skogsgvidderna övergått till trävaruindustrien. Man skulle då kunna hava väntat, att utskottet åtminstone tillstyrkt norrländskommitténs två decennier bordlagda förslag i ett så behjärtansvärt syfte.

Den nu föreliggande frågan i förening med den i annat utlåtande berörda frågan om frilösning av arrendejordbruk utgör, såvitt vi förstå, provet på viljan till allvar i jordreformen med uppgivande av det ängsliga sökandet efter förevändningar att undfly densamma.

Beträffande slutligen expropriation i vissa fall av jord för bostadsändamål har tiden icke medgivit oss att ens i någon mån utveckla detta ämne, varför i detta hänseende får hänvisas allenast till jordkommissionens betänkande och motionerna. Den av utskottet påpekade svårigheten att vid frivilliga uppgörelser göra försålda tomter gravationsfria, vilket för övrigt även gäller utbrytning av odlad eller oodlad jord till jordbruk, upphäver icke behovet av expropriationsbestämmelser såsom ett yttersta medel. Tvärtom löses denna fråga just med en expropriation och jordkommissionen har ifrågasatt, att även vid frivilliga avtal ett formellt expropriationsförfarande skulle kunna anordnas för vinnande av enahanda syfte.

Med det ovan sagda hava vi ingalunda velat förneka, att svårigheter resa sig för bildandet av nya jordbruk samt att stor omtanke och urskiljning därvid måste äga rum. Men just för att kunna övervinna så stora svårigheter till förmån för det största antal innevånare i landet är det företänksamt, ja en högsta förpliktelse, att statsmakten rustar sig med alla de redskap, som kunna, ett vart i sin mån, bidra till dessa svårigheters övervinnande.

Det hemställes alltså,

att riksdagen måtte med anledning av ifrågavarande motioner hemställa hos Kungl. Maj:t om skyndsamt förslag till lag om expropriation av jord:

- 1) för bildande av nya jordbruk; och
 - 2) för bostadsändamål.»
-

Bilaga.

Sammandrag länsvis, över jord, som genom Sveriges skogsägareförbund utbjudits till försäljning i egnahems- och kolonisationssyfte.

Förklaringar:

A = bebyggd inägojord med åtföljande skogsmark.

B = bebyggd inägojord, för vilken virkesförsörjningen skall ske antingen genom servitut eller genom en till arealen ännu ej bestämd tilldelning av skogsmark vid ägostyckningen.

C = odlad, men obebyggd jord med åtföljande skogsmark.

D = odlad, men obebyggd jord, för vilken virkesförsörjningen skall ske på samma sätt som för B.

E = oodlad, men odlingsbar mark.

L ä n		Antal gårdar, torp eller lägenheter	Tomt och trädgård har	Åker har	Ängs- och slåttermark har	Odlingsbar torvmark har	Odlingsbar fastmark har	Skogsmark har	Övrig mark har	Summa mark har
Stockholms	A	104	—	1,972	2	—	—	2,072	—	4,046
Uppsala	A	224	29	6,064	5	—	—	4,321	2	10,422
	B	9	4	121	—	—	—	—	—	125
	C	21	—	107	—	—	—	59	—	166
	D	6	—	35	—	—	—	—	—	35
	E	—	—	—	—	50	—	—	—	50
	Länssumma	260	33	6,327	5	50	—	4,380	2	10,798
Södermanlands	A	6	—	144	—	—	—	247	—	391
Östergötlands	A	9	10	201	15	—	—	375	26	627
Kronobergs	A	12	—	43	26	—	—	1,152	561	1,782
Kalmar	A	5	—	47	11	—	—	745	67	870
Älvsborgs	B	2	—	5	6	—	—	—	—	11
Skaraborgs	B	11	—	111	130	—	—	—	—	241
Värmlands	A	262	18	1,817	825	—	—	2,407	74	5,141
	B	244	9	559	433	—	—	—	9	1,010
	C	16	—	195	22	—	—	319	3	538
	D	285	5	301	192	—	—	—	20	518
	Länssumma	807	32	2,872	1,472	—	—	2,726	106	7,207
Örebro	A	19	5	247	65	—	—	604	82	1,003
	B	5	—	32	24	—	—	—	15	70
	C	2	—	14	3	—	—	48	2	67
	E	—	—	—	—	23	7	—	—	30
	Länssumma	26	5	293	92	23	7	652	99	1,170
Västmanlands	A	33	17	949	174	—	—	795	51	1,985
Kopparbergs	A	137	24	909	690	—	—	1,346	193	3,163
	B	181	9	614	536	—	—	—	114	1,273
	C	243	1	256	342	—	—	351	18	968
	D	740	2	465	459	—	—	—	104	1,029
	E	—	—	—	—	220	42	101	12	375
	Länssumma	1,501	36	2,244	2,027	220	42	1,798	441	6,808

L ä n	Marktyp	Antal gårdar, torp eller lägenheter	Tomt och trädgård har	Åker har	Ängs- och slättermark har	Od-lings-bar torvmark har	Od-lings-bar fastmark har	Skogs-mark har	Övrig mark har	Summa mark har
Gävleborgs	A	92	28	712	216	—	—	810	9	1,775
	B	105	2	869	361	—	—	—	—	1,232
	C	38	—	125	62	—	—	220	5	412
	D	60	—	212	108	—	—	—	—	320
	E	—	—	—	—	873	252	179	—	1,304
	Länssumma	295	30	1,918	747	873	252	1,209	14	5,043
Västernorrlands	A	326	116	1,353	886	—	—	3,565	476	6,396
	B	121	17	390	239	—	—	—	12	658
	C	95	3	187	85	—	—	547	40	863
	D	41	1	131	85	—	—	—	12	230
	E	—	—	—	—	2,028	938	1,835	31	4,833
	Länssumma	583	137	2,061	1,295	2,028	938	5,947	571	12,980
Jämtlands	A	245	34	1,106	446	—	—	6,184	1,116	8,886
	B	61	7	212	87	—	—	—	2	308
	C	52	9	111	59	—	—	1,008	133	1,320
	D	24	1	60	17	—	—	—	8	86
	E	—	—	—	—	2,106	672	1,403	6	4,186
	Länssumma	382	51	1,489	609	2,106	672	8,595	1,265	14,786
Västerbottens	A	261	47	858	2,317	—	—	4,155	3,438	10,815
	B	104	—	335	721	—	—	—	2	1,057
	C	24	1	39	146	—	—	337	149	671
	D	16	—	29	167	—	—	—	—	196
	E	—	—	—	—	3,019	1,140	1,294	289	5,743
	(Ej spec.) E	—	—	—	—	—	—	—	—	1,390
Länssumma	405	48	1,261	3,351	3,019	1,140	5,786	3,878	19,872	
Norrbottens	A	218	14	315	5,361	—	—	7,458	6,540	19,687
	B	3	—	1	89	—	—	—	14	104
	C	19	—	28	198	—	—	228	233	687
	D	5	—	—	392	—	—	—	—	392
	E	—	—	—	—	1,317	294	318	365	2,294
	(Ej spec.) E	—	—	—	—	—	—	—	—	25,879
Länssumma	245	14	344	6,040	1,317	294	8,004	7,152	49,043	
Hela riket	A	1,953	342	16,736	11,039	—	—	36,236	12,633	76,987
	B	846	48	3,248	2,624	—	—	—	168	6,088
	C	510	14	1,062	916	—	—	3,117	583	5,692
	D	1,177	8	1,234	1,419	—	—	—	144	2,806
	E	—	—	—	—	9,637	3,345	5,130	703	18,815
	(Ej spec.) E	—	—	—	—	—	—	—	—	27,269
Rikssumma	4,486	412	22,281	15,999	9,637	3,345	44,483	14,231	137,657	

Den skiljaktighet, som här ovan förefinnes mellan vissa poster och nedräknad summa, är beroende på att decimaler ej medtagits i denna tabell.